Acta Universitatis Wratislaviensis No 3410
Neerlandica Wratislaviensia XX
Wrocław 2011

Bożena CZARNECKA (Wrocław)

Koloniale fascinaties. Belgisch Congo in de Poolse teksten uit het *Interbellum*

Abstract

Between the two world wars, Poland had its own colonial aspirations, which today are largely forgotten. Traces of these ambitions can, for instance, be found in Polish writings about the Belgian Congo. In this article the texts of three Polish authors of Congo literature are discussed.

> 'Volkeren die niet koloniseren, zijn gedoemd tot uitsterven, of gaan ze op z'n minst tot de kleinste in de wereld behoren' (K. Głuchowski, 1928).[1]

Historische context

Polen is bijna anderhalve eeuw lang — ten gevolge van de zogenaamde Poolse Delingen — gesplitst geweest tussen de omringende mogendheden (Pruisen resp. Duitsland, Oostenrijk en Rusland). In 1918 verscheen het land hernieuwd op de kaart van Europa, als resultaat van een gelukkige samenloop van verschillende omstandigheden, zoals de Eerste Wereldoorlog of de Oktoberrevolutie in Rusland.

Na een periode van administratieve consolidatie van de jonge staat in de jaren twintig kwamen ook in Polen koloniale ideeën naar voren. Het in bezit komen van een kolonie betekende toen voor Poolse politici iets meer dan een machtssymbool — het was waarschijnlijk een statussymbool van een echte Europese staat.

Sommigen beschouwden een kolonie voor Polen als een vanzelfsprekende compensatie voor onrecht, aangedaan in het verleden (men dacht o.a. aan de delingen). Bepaalde politieke en diplomatieke kringen hoopten ook dat een kolonie een makkelijkere toegang tot goedkopere grondstoffen zou bieden en een stimu-

[1] „Narody, które nie kolonizują, przeznaczone są na wymarcie, a przynajmniej na wstąpienie do grona najmniej licznych i najmniejszych na kuli ziemskiej" (Głuchowski 1928: 31).

© for this edition by CNS

lans zou worden voor de ontwikkeling van de wankelende Poolse exporthandel (Bujkiewicz 1998: 158). Nieuwe gebieden zouden tegelijk een perfect afzetgebied kunnen worden voor producten van Poolse industrie en een beloofd land voor jongeren en werklozen. In wezen werd een kolonie dus als een geschikt middel beschouwd om een moeilijke (door de Grote Depressie van de jaren dertig nog verslechterde) sociaal-economische situatie op te lossen. In deze ingewikkelde omstandigheden duurde de Poolse onafhankelijkheidsroes kort. Het bleek niet zo eenvoudig te zijn om opnieuw een staat te maken van drie gebieden, elk met een andere traditie, met grote verschillen in economisch ontwikkelingsniveau en welvaart (maar ook in de mentaliteit van hun bewoners). De delingen hebben te diepe sporen achtergelaten en snel werd men geconfronteerd met duizenden problemen van diverse aard waar men geen greep op kon krijgen.

Lange tijd werden de plannen van koloniale activisten door de regering in bedwang gehouden. Niet zonder betekenis is hier het feit dat Józef Piłsudski, de stichter van de moderne Poolse staat, een negatieve houding ten opzichte van die koloniale projecten had en dat hij in zijn testament zelfs waarschuwde voor een eventueel koloniaal avontuur en wat daarmee samengaat, voor mogelijke koloniale conflicten (Bujkiewicz 1998: 158). Na de dood van Piłsudski in 1935 is de situatie veranderd en men ondernam concrete, institutionele stappen. Op initiatief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken werd bijvoorbeeld de problematiek van kolonisatie en migratie geïntroduceerd in de programma's van scholen en universiteiten. In het voorjaar van 1938 startte Uniwersytet Jagielloński met de organisatie van een interfacultair koloniaal instituut (Międzywydziałowe Studium Kolonialne). De bedoeling was de Poolse missionarissen, kolonisten, planters (plantageondernemers), handelaars en zelfs consulaire ambtenaren op te leiden tot het werk in de kolonies, hen voor te bereiden op het leven in andere werelddelen, in extreme, 'onvriendelijke' levensomstandigheden. De realisatie van de ambitieuze plannen werd door het uitbreken van de oorlog in 1939 vanzelfsprekend stopgezet. Ook *Instytut Higieny Morskiej i Tropikalnej* ('instituut voor zee- en tropische hygiëne') in Gdynia kan men als een 'herinnering' aan de Poolse koloniale aspiraties beschouwen. Deze verdienstelijke instelling werd in 1939 in leven geroepen en bestaat nog steeds (onder een gewijzigde naam).[2]

In de hele periode van het interbellum werden diverse organisaties[3] opgericht die de belangstelling voor de kolonies onder de bevolking probeerden aan te

[2] Het werd in 1945 naar Gdańsk verplaatst en heropend als Instytut Medycyny Morskiej i Tropikalnej ('instituut voor zee- en tropische geneeskunde'); in 2009 hernoemd tot Uniwersyteckie Centrum Medycyny Morskiej i Tropikalnej ('universitair centrum van zee- en tropische geneeskunde').

[3] Voorbeelden: Polskie Towarzystwo Kolonialne ('Pools koloniaal genootschap'), later: Polskie Towarzystwo Emigracyjne ('Pools emigratie genootschap'), ontstaan in 1918; Instytut Naukowy do Badań Emigracji i Kolonizacji ('wetenschappelijk instituut voor onderzoek van emigratie en kolonisering'), later: Instytut Emigracyjny i Kolonialny ('emigratie en koloniaal instituut'), ontstaan in 1926; Związek Pionierów Kolonialnych ('bond van koloniale pioniers'), ontstaan in 1928.

© for this edition by CNS

wakkeren.[4] In het prille begin waren dit vooral kleinschalige particuliere initiatieven. Ze werden ondernomen o.a. door maritieme deskundigen die bijv. ervaring hadden opgedaan in dienst bij de Russische of Duitse zeemacht en handelsvloot, en die samen met andere zeeliefhebbers de zeeproblematiek in de piepjonge Poolse staat wilden populariseren (Białas 1983: 11 e.v.). De grootste van de koloniale organisaties, *Liga Morska i Kolonialna* ('Maritieme en koloniale Liga'), telde voor de Tweede Wereldoorlog ongeveer een miljoen leden.[5] Onder haar auspiciën en in het kader van de koloniale propagandacampagne werden sinds 1936 de 'Koloniale dagen' georganiseerd, in 1939 gevierd met 'Zeedagen'.[6] Al die diverse pogingen[7] zijn uiteindelijk op een fiasco uitgelopen. Polen kreeg geen kolonie: gelukkig, zou men kunnen zeggen, voor de naoorlogse communistische propaganda, die voor eigen doeleinden, maar ook conform de gemeenschappelijke Afrikaanse politiek van de Oostbloklanden[8], de illusie van het antikoloniale Polen in stand probeerde te houden.

De koloniale verlangens zijn ten dele als een teken van de Poolse minderheidwaardigheidscomplexen te beschouwen. Volgens een andere verklaring zou het slechts een element van diplomatiek spel vormen. In feite zouden de Poolse politici nooit echt serieus gedacht hebben aan het verwezenlijken van ambitieuze koloniale plannen (Bujkiewicz 1998: 160).

Poolse publicaties over Afrika in het Interbellum

De cruciale vraag is uiteraard: wat is, naast het aanwakkeren van de belangstelling voor Afrika, de winst van deze Poolse koloniale fascinatie uit het interbellum bij het bredere publiek. Deze koloniale droom resulteerde o.a. in hoogstaand wetenschappelijk onderzoek op vele gebieden en, wat ons het meest interesseert, bracht nieuwe stemmen in de literatuur.[9] Men schreef en las toen immers buitengewoon graag over Afrika.

---

[4] De publicatie *Liga Morska i Kolonialna 1930–1939* van Tadeusz Białas (1983) geeft een goede inleiding in deze historische thematiek.

[5] Voor de vergelijking: in 1939 bedroeg de bevolking van Polen 35,1 miljoen inwoners (naar *Tablice historyczne*, 2001: 475).

[6] Beide evenementen werden verenigd onder de gemeenschappelijke slogan: 'Sterk op zee — goede beheerders in eigen kolonies' („Silni na morzu — gospodarni we własnych koloniach") (Bujkiewicz 1998: 142).

[7] Liga Morska i Kolonialna stimuleerde bijvoorbeeld de migratie naar Zuid-Amerika en Afrika, in de hoop dat er daar Poolse enclaves zouden ontstaan, maar deze politiek van voldongen feiten leverde niets op.

[8] De Sovjet-Unie gaf een grote (politieke, financiële, economische, militaire) steun aan de gekoloniseerde landen die naar de onafhankelijkheid streefden. Dat leidde tot een zekere dankbaarheidschuld bij die landen en tot het ontstaan van nieuwe banden van ondergeschiktheid.

[9] Het begrip 'literatuur' wordt hier breed opgevat, journalistieke reportages en reisverhalen worden niet buitengesloten. Het fenomeen 'reisliteratuur' en de vraag naar de grens tussen 'echte' literatuur en reisliteratuur, op zich heel interessant, vallen buiten het bestek van deze bijdrage.

© for this edition by CNS

In het interbellum verscheen een imposant aantal Poolse reisverslagen over Afrika. Onder de auteurs ontbrak het weliswaar aan literaire grootheden zoals de eerste Poolse Nobelprijswinnaar Henryk Sienkiewicz[10] of de Engels schrijvende Pool Józef Conrad (Korzeniowski), die zich nog voor de Eerste Wereldoorlog met Afrika bezighielden, maar vele schrijvers hadden wel een welversneden pen en hun teksten stegen — literair gezien — boven het gemiddelde uit. De boeken van Arkady Fiedler werden decennia lang herdrukt en graag gelezen, gewaardeerd waren ook de teksten van Ferdynand Ossendowski en Leon Sapieha. Deze laatste auteur heeft o.a. twee, ooit populaire Afrika-reisherinneringen op zijn naam staan, waarin Belgisch Congo de hoofdrol speelt: *Lasy Ituri* ('Het Ituriwoud', 1928) en *Wulkany Kivu* ('Vulkanen van Kivu', 1934).

Onafhankelijk van relaties van Poolse reizigers en toeristen werden in die tijd door de uitgeverijen ook tientallen vertalingen van boeken over Afrika op de markt gebracht.

Daarnaast werden in die periode allerlei tijdschriften opgericht waarin de Afrikaanse problematiek regelmatig vanuit diverse standpunten belicht werd. Voor de overzichtelijkheid maak ik hier slechts een globaal onderscheid tussen confessionele (katholieke) en niet-confessionele (niet-katholieke) periodieken. Het spreekt voor zich dat er ook binnen elke van die twee genoemde categorieën bepaalde onderlinge verschillen optreden.

De niet-confessionele tijdschriften werden vertegenwoordigd door titels als (geordend op alfabetische volgorde): *Kwartalnik Naukowy Instytutu Emigracyjnego i Kolonialnego* ('Wetenschappelijk Kwartaalschrift van het Instituut voor Emigratie en Kolonies'), *Morze* ('Zee'), *Polacy za granicą* ('Polen in het buitenland'), *Sprawy morskie i kolonialne* ('Koloniale en zeezaken'), *Wychodźca* ('Emigrant'). De titels van de tijdschriften bepaalden ten dele de thematiek waar ze zich op concentreerden.

Er bestonden ook opmerkelijk veel titels die met de katholieke kerk verbonden waren. Ze werden uitgegeven door verschillende orden, in het kader van een grote missioneringsactie die door het Vaticaan begeleid werd. Tot de meest populaire katholieke bladen (een kleine keuze, aangegeven in alfabetische orde) worden gerekend: *Echo z Afryki* ('Echo uit Afrika'), *Misje Katolickie* ('Katholieke missies'), *Nasz Misjonarz* ('Onze missionaris'), *Pobudka Misyjna* ('Missiereveil'), *Wiadomości Misyjne* ('Missienieuws'). Er verschenen ook speciale uitgaven, georiënteerd op een jonger lezerspubliek: *Mały Misjonarz* ('kleine missionaris'), *Młodzież Misyjna* ('missiejeugd') en *Murzynek* ('negertje'). Hoofdzakelijk ging het in dit geval om bijlagen bij de 'volwassen' bladen.

In de katholieke bladen kreeg het motief van het beschavingswerk, gepaard met dat van de geloofsuitbreiding (kerstening), de klemtoon. Over het algemeen

[10] Zijn avonturenroman voor de jeugd, *W pustyni i w puszczy* ('in woestijn en oerwoud') uit het jaar 1912, heeft de Poolse voorstelling van Afrika aanzienlijk beïnvloed.

© for this edition by CNS

hadden deze bladen ook meer etnografische ambities: ze schreven vaak over Afrikaanse gebruiken en gewoonten, over diverse facetten van de cultuur van de zwarten. Het beeld van de Afrikaan werd hier niet als een homogeen geheel voorgesteld. Men maakte een essentieel onderscheid — gebaseerd op religieuze en morele criteria — tussen de geaccepteerde zwarte katholiek en de gewaardeerde zwarte priester aan de ene (kant) en de afgekeurde zwarte heiden aan de andere kant.

In de niet-kerkelijke bladen ontbrak het over het algemeen aan exotiek en 'traditionele' voorstellingen van de inheemse culturen van Afrika, wat trouwens een doordachte keuze was. De auteurs probeerden heel bewust deze elementen van de Afrikaanse exotiek, die naar hun mening een vervreemdingsgevoel bij de lezers zouden kunnen veroorzaken, te verbergen (Dobrowolski 1975: 215). Men formuleerde ook een meer algemeen voorstel dat men uiteindelijk moet stoppen met het overdreven en vertekenend exotisme in de Poolse artikels over exotische landen.[11] Afzonderlijke nummers van niet-kerkelijke bladen bevatten vooral gedetailleerde beschrijvingen van Afrikaanse landen. Ze stelden een Afrika voor dat zich heel dynamisch moderniseerde en onderstreepten dat dit proces op Europees koloniaal initiatief gebeurde.

Ongeacht verschillen in het informatieniveau en in de propaganda, hebben al die periodieken elkaar aangevuld. In principe waren ze voor verscheidene lezersgroepen bedoeld en bijgevolg stelt zich natuurlijk de vraag of ze inderdaad met hun boodschap beide groepen, confessionele en niet-confessionele lezers, tegelijk hebben kunnen bereiken. Maar dat nam niet weg dat ze intensief aan de discussie over Afrika deelnamen en daardoor invloed uitoefenden op Poolse voorstellingen en houdingen tegenover dit continent en zijn bewoners.

Een toonaangevend genre in de Poolse Afrika/Congo-literatuur is de reportage. In het interbellum onderging de Poolse reportage als genre een buitengewoon dynamische ontwikkeling.[12] De Poolse literatuurwetenschappers wijzen erop dat er toen vooral zgn. 'geografisch reportage' ontstond. Het is een overkoepelend begrip voor diverse teksten die 'getekend zijn door fascinatie voor schoonheid en geheim van exotische landen' (Kwiatkowski 1990: 178). Zijn populariteit in de Poolse letteren is begonnen met de relaties van de auteurs die voor of tijdens de Eerste Wereldoorlog in Azië (o.a. Siberië) belandden. Later kwam de golf van de verslagen en impressies van reizen die al vrijwillig ondernomen werden; rijkelijk vertegenwoordigd zijn zgn. 'indrukken van de reis'.

De belangstelling voor dit genre ligt in het verlengde van een zekere feitencultus. Het is verbonden met het afwijzen van fictie en verzinning; de nadruk wordt gelegd op de observatie die van een literair werk een specifiek instrument van een (sociale, psychologische, historische etc.) diagnose maakt. Van Gorp in zijn *Lexi-*

[11] Dit voorstel heeft ook in de 21ste eeuw niets van zijn actualiteit verloren en komt herhaaldelijk terug, zie Czarnecka 2010.

[12] Dit leidde o.a. tot het uitkristalliseren van verschillende soorten reportages: politieke, economische, sociale, oorlogsreportage.

© for this edition by CNS

con van literaire termen merkt niettemin op dat 'het waarachtigheidsdictaat een zekere persoonlijke inbreng in de vormgeving van het verslag niet uitsluit' (1998: 376). In de toenmalige Poolse reportage — alom geprezen om literaire kwaliteiten — is dit gehalte van het persoonlijke opvallend hoog. Deze kenmerkende eigenschap van de teksten uit de periode tussen de twee wereldoorlogen werd later nog verder uitgewerkt en verbeterd, waarvan bijvoorbeeld het werk van Melchior Wańkowicz of Ksawery Pruszyński getuigt, maar vooral dat latere van Ryszard Kapuściński: in de ogen van velen is laatstgenoemde uitgegroeid tot het symbool van de Poolse reportage in het algemeen.

De persoonlijkheid van de auteur drukte dus een zware stempel op het karakter van het verslag, dat in principe zakelijk zou moeten zijn. Niet het land, niet zijn bewoners, maar juist de auteur treedt hier vaak op de voorgrond en trekt de aandacht van de lezers. Niet zelden blaast de schrijver zijn verhaal op tot fantastische of zelfs verzonnen belevenissen. Dat maakt van het reisverhaal een vertelling / beschrijving die op een min of meer subtiele manier met de waarheid en fictie speelt. Maar voor de gemiddelde lezer blijft zo'n tekst vooral een uitgelezen middel om kennis te maken met het 'verre', 'vreemde', 'andere' en 'exotische'.

Vlaamse Congo-literatuur

Onder de bekendste of belangrijkste teksten van de Vlaamse Congo-literatuur worden opvallend zelden werken uit het interbellum genoemd.[13] Nog steeds is de opinie gangbaar dat het meestal om slechte, ideologisch getinte literatuur gaat, geschreven in een irritante koloniale propagandastijl en getekend door de overwegend stereotiepe beeldvorming die geïnterpreteerd kan worden als een indirecte rechtvaardiging van de Belgische koloniale en imperialistische ambi-

[13] Als men de Vlaamse Kongo literatuur bespreekt, concentreert men zich in de regel op de werken die ontstaan zijn in de beginfase van de kolonisatie of/ en kort voor/ na de onafhankelijkheid van de kolonie. De literaire productie uit het interbellum blijft nog steeds weinig onderzocht, ongeacht de hernieuwde belangstelling voor de voormalige kolonie uit de laatste jaren. Matthijs De Ridder vat deze situatie als volgt samen:

'Er is opmerkelijk weinig geschreven over de Vlaamse koloniale en postkoloniale literatuur. Incidentele studies over Congo-romans en aanzetten tot de geschiedenis van de Vlaams-Congolese letteren niet te na gesproken, is de aandacht die er in Vlaanderen is voor deze literatuur, niet te vergelijken met de studie naar de Nederlandse Indië-romans of de bloeiende wetenschap die zich bezighoudt met alle mogelijke vormen van koloniale en postkoloniale letteren in de Angelsaksische wereld. Zeker in vergelijking met deze laatste discipline staat het Vlaamse koloniale literatuuronderzoek nog in zijn kinderschoenen. Dat heeft ook tot gevolg dat het discours over de koloniale literatuur nog niet tot volle wasdom is gekomen. Waren het afhankelijk vooral de kolonialen zelf die 'hun' literatuur onder de aandacht brachten, dan werd het onderzoek later overheerst door manifeste tegenstanders van het koloniale systeem. In beide gevallen, pro en contra, leverde dat een sterk normerend discours op.' (De Ridder 2009: 204).

© for this edition by CNS

ties.[14] Volgens Albert van Hoeck bleek de koloniale Congo-roman over het algemeen van een slechte literaire kwaliteit. Literaire werken die in de koloniale tijden zijn ontstaan, noemde hij dan ronduit 'stuntelige gewrochten' (Van Hoeck 1989).

In het overzicht *Geschiedenis van de Vlaams-Afrikaanse letterkunde* (1961) merkten Verthé & Henry op dat de gehele periode 1908–1942 zich onderscheidde door 'de zwakke letterkundige scheppingen' (1961: 50). De auteurs beweerden dat de Vlamingen eigenlijk geen 'echte' koloniale literatuur hebben geschapen, zeker ten opzichte van de koloniale literatuur uit Nederland. De Congo-romans uit het interbellum hadden naar hun mening meer documentair-wetenschappelijk karakter dan literair en bevatten opmerkelijk veel etnografische elementen.[15] Verthé & Henry beperkten zich in hun boek eigenlijk tot een chronologisch overzicht van de Vlaamse koloniale schrijvers; ze gaven geen verdiepte interpretatie van de teksten of van het literair — historisch proces. Dit overzicht bediende zich heel duidelijk van een pro-koloniaal discours. Het is opvallend dat meer kritische werken, met een min of meer antikoloniale strekking, door de auteurs negatief beoordeeld of slechts terloops genoemd werden.

De Vlaamse Congo-literatuur uit het interbellum hield zich hoofdzakelijk bezig met het voorstellen van het onderscheid tussen 'blank' en 'zwart' en het verkennen van culturele verschillen die tussen die twee groepen bestonden en niet zelden werden omschreven als de tegenstelling tussen de 'beschaafde' wereld en de 'goede wilde'. Men benadrukte het anderszijn van Congolezen en men beschreef hun zeden en gewoonten. Over het algemeen verspreidde de Vlaamse Congo-roman een stereotiepe karaktertekening (zie bijv. Bogers en Vermeersch 1987). Vele Vlaamse auteurs gaven daarbij uitdrukking aan hun etnocentrische en racistische ideeën, ze beschouwden het 'blanke ras' als superieur.

Tot andere terugkerende thema's behoorden o.a. de kolonisatiemethoden en het missiewerk dat in de kolonie verricht werd, het exotisme, de kwestie van de 'évolué', maar ook het motief van degeneratie en/of ontworteling (zowel

---

[14] Bij het creëren van Belgisch koloniaal discours probeerde men de hele cultuur te betrekken. 'Via de koloniale film, de missietijdschriften, de missiealmanakken en de publicaties van de overheid, op de koloniale dagen, de Congo-tentoonstellingen en de preekstoel werden de koloniale verwezenlijkingen steeds in het bijzonder gunstig daglicht gesteld. Ook de literatuur speelde een centrale rol in de grootschalige propagandaveldtocht ten gunste van de Belgische aanwezigheid in Congo' (Renders 2004: 390).

[15] Wel situeerden ze het ontstaan van de 'echte' Vlaamse Congo-literatuur juist in deze periode. Als grondlegger ervan werd Frans Demers (J.M. Elsing, 1905─1993) genoemd: hij schreef voor het grootste deel toneel (*Eva*, *Het zwakke Geslacht*, *De Halfbloed*), maar er staan, naast een reportage *Per auto door het hart van Afrika* (1936), ook een paar Congo-romans op zijn naam, o.a. *Het grote Avontuur* (1937) of *Uit de Wildernis* (1942).

Als belangrijke auteur uit die tijd werd ook Sylva de Jonghe (1904─1950) gezien, hoewel Verthé & Henry een streng oordeel velden over de kwaliteit van zijn talrijke prozawerken (Verthé & Henry 1961: 59). Zijn grootste verdienste zou waarschijnlijk het essay 'Het koloniale in de Literatuur' (1938) blijven, een van de eerste analyses van het Congo-motief in de Vlaamse letterkunde.

© for this edition by CNS

bij blanken als ook bij zwarten) of het onderhuidse conflict tussen Vlamingen en Walen.[16] Ook voor de natuur werd een prominente rol weggelegd: de meeste koloniale Vlaamse werken (en zeker reisverhalen) bevatten veel, soms omslachtige, natuurbeschrijvingen.

Onder de Congo-auteurs uit deze periode zijn er opmerkelijk veel geestelijken; eigenlijk bepaalden ze voor een groot deel het karakter van de gehele Belgisch Kongo-literatuur.[17] De missionarissen namen in hun teksten diverse houdingen in ten opzichte van de kolonisering: het gaat daarbij om een breed spectrum, van paternalisme naar empathie. De paters zouden over het algemeen minder vooroordelen hebben ten opzichte van de Congolese bevolking dan andere blanken (koloniale ambtenaren, planters etc.).[18] Dat neemt niet weg dat de missieliteratuur in de regel het koloniale systeem accepteerde en ondersteunde (het sterkst in het begin van het koloniale avontuur).

Luc Renders stelde voor om kritische Congo-werken in twee categorieën te verdelen; tot de eerste werden de werken gerekend die weliswaar kritisch waren ten opzichte van het koloniaal beleid, maar tegelijk wel de noodzaak erkenden om de Europese beschaving naar Belgisch Congo uit te dragen. Tot de tweede

---

[16] Men vond het toen nodig om als één Belgisch volk tegenover de Congolezen te staan. De tegenstellingen die toen wel bestonden tussen Vlamingen en Walen, werden zelden in het openbaar geuit. Een van de teksten die dit latente conflict thematiseren, is *Een Vlaming op reis door Kongo* (1929) van A.B. Van der Weerelt (A. Burssens, 1897–1983). Het boek is geschreven vanuit een duidelijk Vlaamse optiek en toegespitst op het Vlaamse aspect van het koloniaal verhaal. De auteur leek gefrustreerd vanwege de geringe rol die de Vlamingen in de kolonie speelden. Hieronder twee korte fragmenten die dit illustreren:

'De Vlamingen moeten naar Kongo, dat ook hun kolonie is, *en moeten er zich als Vlamingen laten gelden.* Het wordt hoog tijd dat men zich van Vlaamsche zijde met onze kolonie inlate! Hoog tijd! Zoo niet, wee Vlaanderen en de Vlamingen, want onze kolonie zal vroeg of laat door de vlaamsch-vijandige machten in België tegen ons uitgespeeld worden.' (Van der Weerelt 1929 s.p.).

'Ook hier in deze missie wordt er uitstekend Nederlandsch gesproken. En het valt me eens te meer op, dat het zwaarste kolonisatiewerk in Kongo door Vlamingen wordt verricht en dat men, niettegenstaande deze Vlaamsche offervaardigheid, bezig is met Kongo, door de verfransching, tegen de Vlamingen uit te spelen.' (Van der Weerelt 1929: 222).

[17] Op basis daarvan kan men zelfs een aparte groep teksten, missieromans, onderscheiden, meestal met de missionering (zich bekeren tot het katholicisme) als hoofdthema. Missieromans zijn (als een subgenre binnen de Vlaamse Congo-literatuur) zeker een verdiept onderzoek waard (zie bijv. Bel 2009). Tot de bekendste vertegenwoordigers van de Vlaamse missieroman uit het Interbellum behoort o.a. Adolf Verreet (1894–1950). Zijn *Het zwarte leven van Mabumba* (1935) werd 'misschien wel de mooiste oorspronkelijke negerroman uit [...] Zuidnederlandse letteren' genoemd (De Munck 1949, geciteerd in Verthé & Henry 1961: 81). Het boek valt o.a. op door Congolese hoofdpersonages, wat zeker een novum in de Vlaamse literatuur uit die tijd was. De meeste Vlaamse auteurs concentreerden zich toen op het schetsen van het leven van blanke kolonialen en de autochtone bevolking vervulde (als exotisch element) slechts een aanvullende functie in hun werken.

[18] 'Wat een genot met missionarissen en zendelingen over het beschavingswerk in Kongo te spreken! Hoe heel anders beoordeelen ze de zwarten dan zij, die naar de tropen gekomen zijn om van de inlanders te leven!' (Van der Weerelt 1929: 139).

© for this edition by CNS

groep behoorden werken met een duidelijker anti-kolonialistisch standpunt waar de kolonisatie als dusdanig werd verworpen, want het zou op zich een doelloos en onaanvaardbaar proces zijn (Renders 1996; Renders 2002). Dit soort kritische stemmen in de Vlaamse koloniale letterkunde uit het interbellum waren over het algemeen zeldzaam.[19]

Drie voorbeelden

De Poolse literatuur over Belgisch Congo wil ik hier kort voorstellen aan de hand van het werk van drie Poolse auteurs: Antoni Dębczyński *Dwa lata w Kongo* ('twee jaar in Congo', 1928), Henryk Gordziałkowski, *Czarny sen* ('zwarte droom', 1934) en Kazimierz Nowak, *Rowerem i pieszo przez Czarny Ląd. Listy z podróży afrykańskiej z lat 1931–1936* ('Op de fiets en te voet door het zwarte continent; brieven van de Afrika-reis uit de jaren 1931–1936').[20] Deze laatste publicatie bevat naast de verslagen in briefvorm (gedeeltelijk in de jaren dertig van de 20ste eeuw in de pers gepubliceerd), ook de brieven van Nowak aan zijn familieleden. Zij is ook het meest compleet, in tegenstelling tot het boek *Przez Czarny Ląd* ('door het zwarte continent') uit 1962 dat door de dochter van de reiziger, Elżbieta Nowak-Gliszewska, bedacht en voorbereid werd. Zij was ook van plan de Afrikaanse correspondentie van haar vader uit te geven, maar dat is haar toen niet gelukt. In 2008 werd nog een aangepaste editie voor jongere lezers (*editio purificata*) uitgegeven onder de titel *Afryka Kazika* (2008) door Łukasz Wierzbicki.

Wie een oordeel over deze Congo-literatuur wil vellen, moet zeker ook de tijdscontext waarin ze ontstaan is, trachten te begrijpen. Dębczyński, Gordziałkowski en Nowak gingen naar Afrika om verschillende redenen, ze vertoefden ook in verschillende streken van Congo. Diverse beweegredenen houden rechtstreeks verband met diverse houdingen die ze ten opzichte van de Belgische kolonie, of Afrika in het algemeen aannamen. Uiteenlopend waren ook de doeleinden die ze op het oog hadden toen ze besloten hun teksten uit te geven. Overzichtelijkheidhalve maak ik hier een grof onderscheid tussen pragmatische en romantische Congoteksten.

---

[19] De kritische strekking werd vertegenwoordigd bijv. door zulke romans als *Moeder, ik sterf* (1937) van René Poortmans of *Blanke boeien* (1936) van J. G. Schoup. In dat laatste werk stond het conflict centraal tussen de protagonisten, de koloniaal Van Dam en de missionaris Versteeg, dat veroorzaakt werd door hun diverse opvattingen over het wezen en het functioneren van het koloniale systeem (Renders 1996: 182–183). Het boek bekritiseerde het koloniale beleid en beschreef 'een fundamentele tegenstelling tussen blanke belangen' in Congo (Renders 2002: 313). Daarnaast werd er een mislukt liefdesgeschiedenis verteld van een zwart stel. Dergelijk liefdesmotief vormde een uniek onderwerp in de Vlaamse koloniale literatuur van toen.

[20] De derde uitgebreide en verbeterde uitgave waar ik gebruik van heb gemaakt, dateert uit 2007.

© for this edition by CNS

Dębczyński en Gordziałkowski vertrokken naar Afrika om er de kost te verdienen; de eerste als koloniale functionaris en de andere als dokter, beiden in dienst bij hetzelfde Belgische bedrijf — *Huilleries du Congo Belge*. In het eerste geval is het verhaal ook duidelijk ideologisch gekleurd, terwijl dit in het tweede in mindere mate gebeurt, zodat het verhaal bij een onoplettende lezing een bijna 'neutrale' indruk kan wekken.

Dębczyński bedoelde zijn boek als een soort gids voor toekomstige Poolse kolonialen, de tekst van Gordziałkowski is een bewijs van de succesvolle strijd van blanken (of van de superioriteit van de Europese geneeskunde!) tegen slaapziekte en is als zodanig meer idealistisch, het ligt als het ware op de grens tussen pragmatisch en romantisch. Over de derde auteur, Nowak, bestaat er geen twijfel: hij is een pure, uitgesproken romanticus. Hij wist eigenlijk zelf niet wat hem naar Afrika dreef. De roep van het avontuur, van het onbekende, exotische? Met deze vraag in het achterhoofd worstelt de lezer zich door de dikke verzameling van zijn Afrika-brieven en hij brengt ook vandaag de dag een oprechte bewondering voor zijn tocht en alle harde ontberingen die hij toen moest ondergaan.

Dębczyński

De eerste van de genoemde auteurs, Antoni Dębczyński, hing het idee van het kolonialisme als beschavingsmissie aan: de vertegenwoordigers van de 'hogere' Westerse cultuur waren (moreel) verplicht hun kennis en 'beschaving' te verspreiden. Dębczyński zag zichzelf als een van de kolonisten en voelde zich trots op het werk dat in Congo door de blanken werd verricht:

> Als men deze geweldige metamorfose ziet, dit zo merkbare effect van menselijke inspanningen, kan men een vrolijk trots gevoel niet onderdrukken, dat dit hele stuk grond dankzij ons, kolonisten, uiteindelijk is gewonnen voor het grote doel van economische groei en vooruitgang (Dębczyński 1928: 130, vert. BCz).[21]

De publicatie van Dębczyński had een duidelijk doel, geformuleerd in zijn woord vooraf dat hij een 'toelichting' noemde. Het ging hem niet alleen om de persoonlijke reisimpressies, maar hij wilde vooral

> [...] het ware gezicht van dit land tonen, zonder schmink van toeristisch enthousiasme, een dagelijks aangezicht dat slechts een kolonist kan leren kennen die maanden- en jarenlang in rechtstreeks contact met [Congolese — BCz] realiteit leeft (Dębczyński 1928, in: 'Toelichting'; vert. BCz).[22]

---

[21] 'Widząc tę cudowną zmianę, ten tak widoczny rezultat ludzkiego wysiłku, nie można stłumić w sobie radosnego uczucia dumy, że ten szmat ziemi, dzięki nam, kolonistom, pozyskany został ostatecznie dla wielkich celów ekspansji gospodarczej i postępu' (Dębczyński 1928: 130).

[22] '[...] prawdziwe oblicze tego kraju, bez szminki turystycznego zachwytu, oblicze codzienne, które widzieć jest danem tylko koloniście, żyjącemu miesiące i lata w bezpośrednim kontakcie z rzeczywistością' (Dębczyński 1928, in: 'Objaśnienie').

© for this edition by CNS

Deze korte inleiding bij zijn herinneringen sloot hij als volgt:

> [...] het boek kan misschien in de nabije toekomst zijn diensten bewijzen voor de stichters van het koloniaal domein van onze staat, hopelijk kan het naamloze baanbrekers van de Poolse cultuur op het Afrikaanse continent aanmoedigen om in mijn voetsporen te treden (Dębczyński 1928, in:'Toelichting'; vert. BCz).[23]

Dębczyński verwoordde de verwachtingen van een deel van de Poolse elite en weerspiegelde min of meer de koloniale stemming uit de periode tussen de twee wereldoorlogen. Volgens Kuczyński probeerde Dębczyński in zijn boek tegelijk in twee hoedanigheden op te treden: als vurige aanhanger van het kolonialisme (en van Poolse kolonies in Afrika) en als kenner /vriend van de Afrikanen. Daarnaast wijst Kuczyński erop dat Dębczyński mentaal gevormd zou zijn door de Belgische kolonisatoren (1990: 331), wat beslist niet als een compliment is bedoeld.

Dwa lata w Kongo heeft een hybridische vorm, want puur informatieve stukken worden af en toe vervlochten met meer persoonlijke fragmenten. Nooit treedt de verteller hier helemaal op de voorgrond. Het is opmerkelijk dat hij nauwelijks iets verraadde over zijn activiteiten in Belgisch Congo, hij deed daar een beetje geheimzinnig over.[24] Het geheel is vlot geschreven en hoewel de handeling op zich niet bijzonder boeiend is en het geen onverwachte wendingen etc. heeft, leest het goed.[25]

Dębczyński schreef een echt Congolees compendium, overladen met faktografische details: over de geschiedenis van het land, over de natuur, maar ook over jagen of tropische ziektes en hun symptomen. Dialogen werden af en toe, om aan de tekst wat exotische tintjes te geven, weergegeven in plaatselijke taal (Bakuba), met vertalingen in het Pools.

Het boek bevat ook een apart hoofdstuk over soorten kolonies en kolonisten. Dębczyński hanteert daar bijvoorbeeld de bepaling 'blanke neger'. Het gaat om Europese arbeiders, blanken die niet tot de leiding behoren en die slechter dan zwarten behandeld zouden worden (vooral hun woonomstandigheden waren miserabel).[26]

Vanuit hedendaags perspectief bevat de tekst een tamelijk groot aantal controversiële uitspraken over allerlei onderwerpen; het zijn bijv. beweringen in de trant: 'met tijd wordt zwart kind steeds dommer' (Dębczyński 1928: 193). Ook de cul-

---

[23] '[...] może książka ta przyda się w niedalekiej przyszłości budowniczym kolonjalnej domeny naszego państwa, a bezimiennych pionierów polskiej kultury na czarnym lądzie zachęci do naśladownictwa' (Dębczyński 1928, in: 'Objaśnienie').

[24] In de antologie van Poolse teksten over Afrika, *Wśród buszu i czarowników* (1990), betreurde Antoni Kuczyński dat het heel weinig is bekend over de biografie van Dębczyński (1990: 329–330).

[25] Het boek bevat een aantal grappige fouten (als we uitsluiten dat het hier om tikfouten gaat); zo beweerde de auteur dat de draagtijd bij de olifantenkoeien ongeveer 108 maanden zou duren (in feite is het ongeveer 22) en dat de olifanten ongeveer 150 jaar oud kunnen worden (in feite ca.70).

[26] Dębczyński, zelf in dienst bij de Belgen, benadrukte met alle klem dat het om de arbeiders van een niet-Belgische onderneming ging.

© for this edition by CNS

tuur van de zwarten kreeg zijn erkenning niet. Wat kan verbazen: Dębczyński is afbrekend over orale literatuur van de Congolezen; hun verhalen en sprookjes karakteriseerde hij als langdradig en weinig interessant, volgens hem bevatten ze geen moraal of diepere zin (Dębczyński 1928: 196).

De auteur haalde ook uitvoerig voorbeelden aan van het vermeende kannibalisme van de zwarten. Volgens hem waren al die verhalen geloofwaardige getuigenissen: hij schreef over de stammen die met een 'rationele mensenfokkerij' bezig waren om 'vlees dat spreekt' te kunnen eten (Dębczyński 1928: 173). Over de antropofagie van zwarten bestond er onder blanken op een gegeven moment een echte obsessie en Dębczyński vormt hier geen uitzondering op de regel. In feite zijn al die beschuldigingen eerder als een indirecte rechtvaardiging van de kolonisatie en het beschavingswerk te beschouwen, zeker in het licht van de postkoloniale studies.[27]

Dębczyński wijdde wat aandacht aan moeilijke contacten tussen blank en zwart. Hij merkte bij zwarten hun bewonderenswaardig talent tot na-apen, maar hij vond het jammer dat ze het snelst juist verkeerde gedragingen leerden. Hij adviseerde zijn lezers van wie hij hoopt dat zij potentiële kolonisten zijn, hoe men zwarten moest behandelen om hen te doen gehoorzamen. De zwarten moesten volgens de auteur met ijzeren hand in een fluwelen handschoen aangepakt worden. De gehoorzaamheid van de zwarten was vermoedelijk slechts een masker, een pose die gewoonweg baatte. Zwarten deden alsof ze gedwee waren, in feite was de tucht heel oppervlakkig en verdween snel als er geen blanken in de buurt waren.

De kritische mening over zwarten deelde Dębczyński met de tweede hier besproken auteur, met Gordziałkowski.

Gordziałkowski

De herinneringen van Henryk Gordziałkowski[28] zijn in eerste instantie een vrij zakelijk relaas over de strijd tegen de slaapziekte, geschreven door iemand die vrij snel

[27] Jan Nederveen Pieterse maakt in *Wit over zwart* een interessante opmerking over het kannibalenmotief als een soort contra-utopie:'Een onderstroom in de westerse visie associeerde het primitieve 'natuurlijke' leven met het paradijs — hoe dichter bij de natuur des te dichter bij het paradijs. Deze utopische tendens moest, juist in de victoriaanse tijd, beheerst en bezworen worden. Het leek van tijd tot tijd alsof de Schotse missionarissen, de bijbel in de hand, zich rechtstreeks tegen de dichters van de Romantiek en tegen hun idyllische voorstellingen van het bestaan in de tropen keerden, om als tegenbeeld de Afrikaanse situatie te schetsen als een pandemonium, een tafereel van duivelaanbidding en kannibalisme; alsof al deze verslagen van explorateurs en missionarissen omtrent het donkere continent telkens weer moesten bevestigen: het leven van de wilden is *niet* aantrekkelijk, paradijselijk.' (Nederveen Pieterse 1990: 117). Ook te vinden op http://www.dbnl.org/tekst/nede008wito01_01/.

[28] Voor meer details over het boek zie Czarnecka 2008.

© for this edition by CNS

aan de tropen gewend raakte en die naar Centraal-Afrika is vertrokken, omdat hij daar een goed betaald baantje had gevonden. Maar dit boek, *Czarny sen* (1934), laat zich ook op een andere manier lezen: als een geloofwaardige beschrijving van het dagelijks leven van zwarten en van de omgeving (met basisgegevens over de dieren- en plantenwereld en het klimaat) waarin ze leefden.

In tegenstelling tot Dębczyński, maar ook tot Nowak, wachtte Gordziałkowski even met het publiceren van zijn herinneringen, maar mede daardoor is zijn boek (in vergelijking met de twee andere) beter doordacht wat de compositie betreft. Zijn tekst muntte uit door een knap opgebouwde intrige die voor onverwachte ontwikkelingen zorgde en perfect de spanning opbouwde. Gebeurtenissen werden zorgvuldig geselecteerd, de auteur aarzelde niet datgene weg te laten wat de gang van zijn verhaal zou kunnen vertragen, verhinderen.

In zijn herinneringen stelde Gordziałkowski zichzelf in een soort dubbele oppositie, ten eerste ten opzichte van de zwarten, en ten tweede ook ten opzichte van de meeste blanken (Belgen) in de kolonie die hij in principe om morele redenen afkeurde. Belgisch Congo werd door hem als een opvallende combinatie van tegenstrijdigheden beschouwd. De auteur gedroeg zich daar als een buitenstaander. Hij was niet in staat om zich te identificeren (met het land of met de mensen), behield een zekere afstand tot de geobserveerde werkelijkheid (het is goed zichtbaar in zijn relaas en mag, gezien zijn wetenschappelijke passies, eigenlijk niet verbazen). Gordziałkowski probeerde alles rationeel te benaderen; principieel bestreed hij bijv. alle vormen van het bijgeloof of tovernij bij de zwarten.

Het ligt voor de hand dat een bepaald deel van zijn gedachtegoed nu verouderd aandoet (het gaat om typisch koloniale vooroordelen, o.a. de overtuiging dat bepaalde volkeren meer waard zouden zijn en meer rechten zouden hebben dan andere), maar het is veel minder zichtbaar, niet zo direct geformuleerd als bij Dębczyński. Die koloniale mentaliteit zit hier als het ware meer tussen de regels in en valt niet zo op. De vanzelfsprekendheid van de koloniale situatie, met de ondergeschiktheid van de zwarten, werd door Gordziałkowski wel geaccepteerd.

De derde tekst blijft ook na het uitlezen boeien: door de inhoud, door de persoonlijkheid van de auteur. Nowak is vast en zeker de meest intrigerende figuur van de drie hier genoemden.

Nowak

Kazimierz Nowak waagde in de jaren dertig van de vorige eeuw inderdaad iets unieks. Hij fietste, trok, reed paard en voer door het hele Afrika, vijf jaar lang. Hij startte in Tripoli (Libië) en reisde via Caïro, Khartoem, Elisabethville (nu: Lubumbashi), Pretoria, Kaap Agulhas, Kaapstad, Leopoldville (nu: Kinshasa), Windhoek door de woestijn van Frans West-Afrika om te eindigen in Algiers.[29]

[29] Op de site www.kazimierznowak.pl is de precieze afbeelding van zijn reisroute te vinden.

© for this edition by CNS

Hij legde een indrukwekkende afstand van ongeveer 40.000 km af en beschouwde zijn tocht als een soort sportieve prestatie, een echte uitdaging met weinig, op een gegeven moment geen, geld op zak. Tijdens zijn lange reis heeft hij verschillende ziektes opgelopen die zijn lichaam voorgoed hebben uitgeput en die kort na zijn terugkomst tot zijn dood (1937) hebben geleid.

Vanuit Afrika stuurde Nowak zo regelmatig mogelijk brieven en teksten naar Polen die in de kranten werden gepubliceerd en veel weerklank vonden bij de lezers. Hij probeerde op deze manier de naar zijn mening vertekende voorstelling van Afrika recht te zetten. Volgens Nowak was het stereotiepe beeld van Afrika tot drie essentiële componenten te herleiden: het zwarte continent zou door de meeste blanken met goud, jacht en zwarte vrouwen geassocieerd worden (Nowak 2007: 177).

In tegenstelling tot Dębczyński en Gordziałkowski was Nowak een echte toerist, hij was ook het meest extravert en individualistisch — deze houding is makkelijk af te lezen uit zijn teksten. Het is opmerkelijk dat hij zichzelf vaak als een zwerver presenteerde (zie bijv. Nowak 2007: 293). In Afrika wekte hij (onder blanken, maar ook onder de inheemse bevolking) veel belangstelling, verbazing, door zijn eenzame tocht zonder een bepaald doel. Hij vroeg zich herhaaldelijk af hoe hij door anderen gezien werd, hij concludeerde dat het wel moest opvallen dat hij zich anders gedroeg. Vanzelfsprekend bedoelde hij hier zijn anders zijn ten opzichte van andere blanken. Hij zou zich gunstig van hen onderscheiden, onder andere daardoor dat hij zwarten meer als partners behandelde. Maar Nowak koesterde beslist geen antikoloniale opvattingen (bijv. Nowak 2007: 157). Anders dan bijvoorbeeld Gordziałkowski uitte hij zich heel positief over de Belgen. Met Dębczyński koesterde hij veel bewondering voor het werk van de Belgische missionarissen (bijv. Nowak 2007: 294).

Nowak analyseerde de negatieve invloed van de Westerse beschaving op de zwarten. Hij waarschuwde dat de zwarte massa door de blanken gebagatelliseerd werd en stelde de vraag wanneer de zwarten zouden ontwaken. Hij had het over ‘de toekomst van Afrika die onverwacht aanbreekt’ (Nowak 2007: 288). Nowak betreurde dat het oude Afrika, met zijn tradities maar ook zijn prachtige natuur, voorgoed verloren is gegaan, dat alles in de wereld op elkaar begon te lijken. Hij constateerde:

> De wereld wordt steeds meer grauw, ontzettend monotoon. Alle vijf werelddelen ondergaan datzelfde proces [...]. Zelfs de flora en fauna worden ‘gemoderniseerd’, en er wordt hen de wil van gemakzuchtige mensen van de 20ste eeuw opgelegd. Elke kwestie wordt zakelijk, in het kader van het recht benaderd, behoeften van afzonderlijke rassen die op diverse geografische lengtes en breedtes wonen, worden niet gerespecteerd. (Nowak 2007: 178, vert. BCz).[30]

[30] ‘Świat staje się coraz bardziej szary, przeraźliwie monotonny. Wszystkie pięć kontynentów ulega temu prawu […]. Nawet florę i faunę modernizuje się, nagina do woli wygodnych ludzi XX wieku, którzy każdą kwestię starają się ująć w ramy prawa, z wykluczeniem odrębnych potrzeb poszczególnych ras, zamieszkałych pod różnymi długościami i szerokościami geograficznymi’ (Nowak 2007: 178).

© for this edition by CNS

Nowak, deze anti-globalist avant la lettre, poogde (bij hem is het tenminste het meest zichtbaar) zich los te maken van de eigen cultuur en zich aan te passen aan de zeden en gebruiken van anderen, van die anders zo misachte Afrikanen. Toen zijn tocht door Belgisch Congo bijna afgelopen was, toen hij de stadslichten van Leopoldville zag, vond hij het jammer om weer terug te moeten keren naar dat 'menselijk mierennest', naar de beschaving (Nowak 2007: 309). Naar een beschaving die voor zichzelf blijft wegrennen, dacht hij. Een gedachte die ook vandaag de dag bekend moet voorkomen en die ons doet denken o.a. aan de ideeën van Jean-Jacques Rousseau.

Ten slotte

De werken van Dębczyński, Gordziałkowski en Nowak kunnen gezien worden als representatieve voorbeelden voor hoofdtendensen in de Poolse Congo-literatuur uit de jaren twintig en dertig van de 20ste eeuw. Het reisverhaal in de ruimste betekenis van dit woord is in die tijd het meest dominante genre. In tegenstelling tot de Vlaamse literatuur zijn er geen Poolse voorbeelden van 'zuivere', klassieke fictieverhalen over Belgisch Kongo.

De Poolse teksten bewijzen een zekere verscheidenheid in de problematiek en laten zich niet beperken tot een informatief reisverslag en een kleurrijke schets met exotische beelden van de Belgische kolonie, haar bewoners en landschappen. Ze dragen de sporen van tweeslachtigheid in houdingen tegenover de kolonie en zwarten: het gaat om een bepaalde mengeling van aantrekking door het 'vrouwelijke' (verleidelijke, sensuele) en afstoting door het 'mannelijke' (dreigende, primitieve) (zie Nederveen Pieterse 1990: 94–95). Hier sluiten ze ook voor een deel aan bij bepaalde Vlaamse Congo-werken.

In de Vlaamse Congo-literatuur uit het interbellum werd over het algemeen de mythe van de beschavende kolonisatie bevestigd. Slechts in enkele gevallen is er een meer kritische toonaard zichtbaar. Echt moeilijke kwesties werden eerder onder tafel geschoven (zoals bijv. wantoestanden en misdrijven onder Leopold II, onderlinge relaties tussen Walen en Vlamingen). De lofzang op het Belgisch beschavingswerk klonk ook door in vele werken van de Poolse auteurs, de uitbuiting van de kolonie heeft daar nauwelijks weerklank gevonden. In talrijke teksten die getekend waren door het fenomeen van de Poolse droom om in het bezit van een kolonie te komen, beklemtoonden de auteurs dat ze de Westerse beschaving vertegenwoordigden en dat ze tot de beschaafde Europese familie behoorden. Poolse schrijvers namen — ten dele onbewust — imperialistische taal, heersende denkpatronen en houdingen, gelanceerde cultuurmodellen over. Tegelijk waren er in deze teksten stemmen aanwezig (sinds de jaren dertig van vorige eeuw steeds beter hoorbaar), die het standpunt van cultureel relativisme vertegenwoordigen. Er valt ook een ontkiemende onzekerheid te bespeuren over de cultuursuperioriteit van blanken, van het eigen volk.

© for this edition by CNS

De weinig verkende literatuur over Belgisch Kongo uit het interbellum toont diverse gezichten en is niet gemakkelijk onder een noemer te brengen, maar zeker is de analyse ervan een geschikt middel om verleden opvattingen te achterhalen en de denkbeelden die men ooit huldigde, proberen te reconstrueren.

Bibliografie

Bel, Jacqueline 2009. "Congo, de missie en de literatuur: over David van Reybrouck, J.G. Schoup en Amaat Vyncke." In: *Tydskrif vir Letterkunde*, 22 september 2009, <http://www.thefreelibrary.com/Congo,+de+missie+en+de+literatuur%3A+over+David+van+Reybrouck,+J.+G....-a0198415100>.

Białas, Tadeusz 1983. *Liga Morska i Kolonialna 1930–1939.* Wydawnictwo Morskie, Gdańsk.

Bujkiewicz, Zbigniew 1998. *Aspiracje kolonialne w polityce zagranicznej Polski w okresie międzywojennym.* Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra.

Bogers, Koen & Patrick Wymeersch 1987. *De Kongo in de Vlaamse fiktie- en reisverhalen*. CEDAF/ASDOC, Brussel.

Czarnecka, Bożena 2008. "Belgisch Congo (1927–1930) in de herinneringen van de Poolse dokter Henryk Gordziałkowski". In: *Werkwinkel*, nr 3, 133–158.

Czarnecka, Bożena 2010. "Het beeld van Congo in de Poolse pers 1989–2009". In: *Neerlandistische ontmoetingen. Trefpunt Olomouc* (red. W. Engelbrecht), Olomouc, 345–356.

De Jonghe, Sylva 1938. *Het koloniale in de literatuur*. Van Mierlo-Proost, Turnhout.

De Ridder, Matthijs 2009. "'Een Congoleesche werpspeer en een brok rubber, die onder 's konings neus neergelegd waren'. Koloniale bedenkingen bij Willem Elsschot en Gaston Burssens." In: V. Viaene, D. Van Reybrouck & Bambi Ceuppens (red.), *Congo in België. Koloniale cultuur in de metropool*. Universitaire Pers Leuven, Leuven, 203–213.

Dębczyński, Antoni 1928. *Dwa lata w Kongo*. Dom Książki Polskiej, Warszawa.

Dobrowolski, Ryszard 1975. "Obraz Afryki w świetle katolickich czasopism misyjnych i publicystyki kolonialnej w Polsce lat międzywojennych". In: *Przegląd Socjologiczny*, t. XXVIII, 178–218.

Głuchowski, Kazimierz 1928. „Idźmy za morze". In: *Morze*, nr 3/1928, 31.

Gordziałkowski, Henryk 1934. *Czarny sen*. *Przygody i przeżycia w Kongu Belgijskiem.* Warszawa.

Gorp, H. van, R. Ghesquiere, D. Delabastita 1998. *Lexicon van literaire termen*. Wolters Plantyn, Groningen/Deurne.

Kuczyński, Antoni (wybór i komentarz) 1990. *Wśród buszu i czarowników. Antologia polskich relacji o ludach Afryki.* Ossolineum, Wrocław/Warszawa/Kraków/Gdańsk/ Łódź.

Kwiatkowski, Jerzy 1990. *Literatura Dwudziestolecia.* Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Nederveen Pieterse, Jan 1990. *Wit over zwart. Beelden van Afrika en zwarten in de westerse populaire cultuur*. Koninklijk Instituut voor de Tropen, Amsterdam /Stichting Cosmic Illusion Productions, Amsterdam / NOVIB, Den Haag. <http://www.dbnl.org/tekst/nede008wito01_01/>.

Nowak, Kazimierz 2007. *Rowerem i pieszo przez Czarny Ląd. Listy z podróży afrykańskiej z lat 1931–1936*. Ed. Łukasz Wierzbicki. Wydawnictwo Sorus, Poznań.

Nowak, Kazimierz & Elżbieta Gliszewska 1962. *Przez Czarny Ląd*. Wiedza Powszechna, Warszawa.

Tablice historyczne 2001. Red. Witold Mizerski. Wydawnictwo Adamantan, Warszawa.

Renders, Luc 1996. "De wrede tropen: kritisch Nederlandstalig Kongo-proza". In: *Tydskrif vir Nederlands en Afrikaans*, jrg. 3, nr. 2 (december 1996), 176–195.

© for this edition by CNS

Renders, Luc 2002. "Nikkerke en ikkerke. Nederlandstalig proza over Kongo". In: Theo D'Haen (red.), *Europa buitengaats*. *Koloniale en postkoloniale literaturen in Europese talen.* Deel 1. Bert Bakker, Amsterdam, 302–358.

Renders, Luc 2004. "De kloof tussen ideaal en realiteit". In: Van Kempen, M. Verkruijsse, P. en Zuiderweg, A. *Wandelaar onder de palmen. Opstellen over koloniale en postkoloniale literatuur*. KITLV, Leiden, 389–399.

Wierzbicki, Łukasz 2008. *Afryka Kazika*. Wydawnictwo Bis, Warszawa.

Van der Weerelt, A.B. 1929. *Een Vlaming op reis door Kongo.* Joseph Vermaut, Kortrijk.

Van Hoeck, Albert 1989 "Ontstaan van de post-koloniale roman in 1959–1970". In: *Vlaanderen*, nr. 2, maart–april 1989 (themanummer *De Afrika-roman in Vlaanderen*), 2–9.

Verthé, Arthur & Bernard Henry 1961. *Geschiedenis van de Vlaams-Afrikaanse Letterkunde*. Davidsfonds, Leuven.

Verreet, A. 1935. *Het zwarte leven van Mabumba*. Davidsfonds, s. l.

Vints, Luc 1984. *Kongo made in Belgium*. Kritak, Leuven.

© for this edition by CNS